

zou interessant zijn aan de hand van huwelijkse voorwaarden, testamenten en boedelscheidingen die zich in vele archieven van Nederlandse adellijke families bevinden, na te gaan hoe de vererving van onroerend goed bij ons verliep: bij een dergelijk onderzoek zou aan de orde kunnen komen of de inbreng van de moeder een andere weg volgde dan die van de vader, of de kinderen uit een eerste huwelijk anders werden behandeld dan die uit latere huwelijken, of er verschillen waren tussen vererving op zoons en op dochters, enzovoorts.

O. Schutte

ADEL IN EUROPA TIJDENS HET OUDE BEWIND

Ronald G. Asch, *Nobilities in transition 1550-1700. Courtiers and rebels in Britain and Europe* (Londen: Arnold, 2003, x, 223 p.)

Hoe gecompliceerd adel en adeldom is, blijkt wel uit dit te bespreken boek over de adel in (let op de volgorde) Groot-Brittannië en Europa. Het boek telt ruim tweehonderd pagina's en bestaat voor driekwart uit tekst, terwijl de overige ruimte aan noten, literatuur en index wordt besteed. Ofschoon de erin opgehoopte publicaties zelfs tijdens een welbesteed leven nauwelijks te behappen zijn, wist de Freiburgerse professor R.G. Asch van die stapel een fraaie synthese over adelsgeschiedenis te maken. Het was de wens van de auteur om met een heldere en overzichtelijke schets de brede historische ontwikkelingen te schetsen, en tegelijk aandacht te schenken aan spe-

ciale eigenaardigheden in de nationale geschiedenis van de belangrijkste landen in West- en Centraal-Europa. In die opzet is de auteur, voor zover ik dat kan overzien, goed geslaagd. Het is een 'vol' boek geworden.

Dit boek gaat, al wordt dit niet expliciet geïmpliciteerd, over de grote macht van de adel op zowel politiek, militair als sociaal terrein in een maatschappij die primair op hiërarchische en geprivilegieerde grondslagen was geordend. Wat bij het lezen vooral duidelijk wordt, is de oneindige gevarieerdheid van de aristocratische wereld in Europa. Ook als de lezer van tevoren geen welomlijnd beeld van de adel in Europa voor ogen stond, is het toch mogelijk een gevoel van vergruizing te ervaren. Kritisch maar genuanceerd worden oudere historische beelden bijgesteld en aangevuld. Eens te meer blijkt dat vermeerdering van kennis geen oplossingen brengt, maar alleen meer vragen.

Om licht in de hoeveelheid materiaal te brengen, formuleerde de schrijver zes thema's die in porties van gelijke omvang worden gepresenteerd. Het eerste thema behandelt de status van de adel en zijn zoektocht naar exclusiviteit, de grondslag van de adellijke identiteit. De adellijke grondslag verschoof van de sociale erkenning door de omgeving naar adeldom welke exclusief was gebaseerd op erfelijkheid. De oorsprong en genealogie van de familie werden de *conditio sine qua non* van adeldom. De obsessie met de correcte adellijke afstamming bereikte in het Duitse Roomse Rijk de hoogste staat van kittelorigheid. Adellijke corporaties waakten daar bij de toelating zeer streng over de zuiverheid van de – zo nodig 64 – adellijke kwartieren. Een interessant spanningsveld veroorzaakten de vorsten die de exclusiviteit van de

geboortenorm aantastten door tot adelsverheffingen van burgers over te gaan.

De onderlinge verschillen binnen de adellijke gemeenschap is het tweede thema in het boek. Dit hoofdstuk is dan ook voornamelijk topografisch, en niet chronologisch van aard. Ofschoon edelen in Europa veel gemeenschappelijks hadden, was er van een uniforme adel geen sprake. Er was geen land of regio, of de adel was in menig opzicht verschillend van de adel van nabijgelegen regio's of landen. De verschillen in demografie – vooral in Polen en Spanje woekerde de adel – en in rijkdom waren verbijsterend groot. Er waren edelen die aan de rand van de armoede leefden en aristocraten met zoveel rijkdom aan landelijke bezittingen dat ze sommige Europese vorsten overtroffen, met name sommige magnaten in de Habsburgse landen en *Junker* in Oost-Pruisen. In Engeland bleef de *gentry* voor nieuwkomers toegankelijk. Met voldoende sociaal prestige, veelal gebaseerd op landelijk vermogen, was het voor ambitieuze personen mogelijk tot de ongetitelde adel door te dringen.

Opvoeding, religie en – om een mooi zeventiende-eeuws Nederlands woord te gebruiken – 'heusheid' komen in het derde hoofdstuk aan bod. Intellectuele vaardigheden wonnen aan waardering. In de zeventiende eeuw was er een afname van adellijk fysiek geweld, althans tussen de heren onderling. Om gekwetst eergevoel niet op de spits te drijven, werd het duel bijvoorbeeld met de nodige gecompliceerde uitstel- en afstelmechanismen omringd. Edelen hadden een praktische houding tot de religie, waarbij hebzucht met betrekking tot de kerkelijke goederen niet ontbrak.

Het thema over het vorstelijke hof wordt ingeleid met een vraag: was het hof een gevangenis of een theater van adellijk

leven? In ieder geval niet het eerste. De auteur geeft een overzicht van de ontwikkelingsgang van het hofleven; vanaf de Italiaanse oorsprong van de discussiërende hoveling aan het hof van Urbino tot de Franse *honnête homme*, de moreel en sociaal eerbare edelman. Asch wijst erop dat er in de zeventiende eeuw aan een hof tussen vorst en hoveling geen debat kon plaatsvinden vanwege de hiërarchische verhoudingen aan het hof: een vorst gaat niet in debat. Norbert Elias' ooit spraakmakende sociologische these over het hof wordt met historische argumenten verder uitgekleeft. Niet de verschijning aan het hof maar de deelname aan het leger was voor de vorst het zwaarwegendste criterium voor de verstreking van prestige. De personen van gewicht rond de vorst waren de hoogste militaire bevelvoerders, edelen die veelal van hoge geboorte waren en in anciënniteit en voornaamheid nauwelijks voor de vorst onderdeden.

In het hoofdstuk 'Resistance and rebellion' wordt de positie van de adel en de aantasting van zijn autonomie door het toenemende vorstelijk gezag onder de loep genomen. Als belangrijke motieven voor adellijk verzet tegen de vorst noemt Asch de scheiding der religieuze geesten en factievorming. Die factievorming werd veroorzaakt door edelen die buiten het vorstelijke patronagestelsel werden gehouden en in verzet kwamen. Niet primair tegen de vorst, want republikeinse tendenties onder edelen waren zeldzaam. De oorzaken van het afnemend adellijk verzet tegen de vorst na circa 1650, het thema van het volgende hoofdstuk, sluit naadloos aan bij het vorige. Dit laatste hoofdstuk over de adellijke macht en de vorming van de nationale staat wordt opnieuw met een vraag ingeleid: is het mogelijk een nieuwe synthese te formule-

ren? Uiteraard, en die nieuwe synthese bestaat volgens Asch uit de afwijzing van de oudere veronderstelling dat de nationale eenheid veroorzaakt zou zijn door een eenzijdig opgelegd vorstelijk absolutisme. Aannemelijk wordt gemaakt dat vorst en hoge adel in dit streven wederzijds van elkaar afhankelijk waren en nauw met elkaar samenwerkten. Edelen waren bereid om tegen gunstige condities – zoals erkenning van hun belangrijke maatschappelijke positie, verstrekking van voldoende eerbewijzen, voortreffelijke bestuurlijke en militaire posten en beloningen – de vorst loyaal te ondersteunen in diens nationale ambities.

Wat was nu het resultaat van de ‘transition’ die de adel in Europa tussen 1550 en 1700 doormaakte? Uit de afsluitende conclusie blijkt dat er ondanks belangrijke veranderingen eveneens sprake was van grote continuïteit. Na 150 pagina’s over verandering komt het als een verrassing dat Asch refereert aan de bekende paradox dat er veel veranderd moet worden om dezelfde maatschappelijke verhoudingen te handhaven. Daarbij blijkt het eindjaar van de studie eigenlijk een onjaar, een volkomen willekeurig gekozen tijdstip binnen de geschiedenis van de adel in Europa. Zo was de invloedrijke positie van de aristocratie in bestuur, leger en maatschappij dankzij aanpassingen eigenlijk ongebroken. Cultureel was de (Franse) aristocratie de onweerstaanbare trendsetter van (ook burgerlijk) Europa geworden.

In het betoog en in de veelheid aan literatuur is de Republiek der Verenigde Nederlanden slechts mondjesmaat aanwezig. In de Europese context behoorde de Nederlandse adel blijkbaar tot de periferie. Dat is misschien geen verkeerde zienswijze, maar lijkt wellicht ook gevoed te zijn door het ontbreken van vol-

waardige geschiedwerken over de adel in tijd van de Republiek. Er valt op dit terrein nationaal en internationaal nog een wereld te winnen. Asch’ boek biedt een fraai voorbeeld voor het schrijven van een adelsgeschiedenis in de tijd van de Republiek. De door Asch geformuleerde thema’s lenen zich goed voor een aan- en invulling vanuit de Lage Landen. Was de versnipperde Republiek niet Europa in miniatuur? De constitutionele gewestelijke verschillen, de aan- of afwezigheid van ridderschappen, de aantallen edelen per gewest, de relatie van de adel tot het Huis van Oranje en de adellijke deelname en positie in het leger bieden voldoende stof tot onderzoek.

Jean Streng

DUITSE ADEL EN NATIONAAL-SOCIALISME

Stephan Malinowski, *Vom König zum Führer. Deutscher Adel und Nationalsozialismus* (Frankfurt am Main: Fischer Tachenbuch Verlag, 2004, 660 p.)

Op 20 juli 1944 pleegde kolonel Claus Schenk Graf von Stauffenberg een aanslag op Hitler in een barak van het bunkercomplex Wolfschanze, het hoofdkwartier van de Führer in Oost-Pruisen. De door Von Stauffenberg onder een grote kaartentafel geplaatste tas met springstof explodeerde om 12.42 uur. Er vielen vier doden, maar Hitler kwam met de schrik vrij. Tot de kleine groep rond Von Stauffenberg die de aanslag had beraamd, behoorden veel hoge militairen uit de Pruisische adel.

Zonder op het grote aandeel van indivi-